

تعلیم و تربیت در ایران باستان

پژوهش گور: فروغ شاهرودی

ادامه از شماره قبل

الف) عوامل مذهبی تربیت:

۱- دین زرتشت و اهمیت به علم و دانش

۲- نقش روحانیان

مبنای اصلی آیین زرتشت، اصول سه گانه‌ی پندار نیک، گفتار نیک و کردار نیک بوده است. هنگامی که سرچشمه‌ی تربیت را آیین زرتشتی می‌دانیم، موضوع اصلی: اعتقاد به موجودات نیک و بد و دنباله روی از نیکی است. «دوره حیات عبارت است از یک مبارزه دایمی بین نیکی و بدی و راستی و دروغ و زیبایی و زشتی (۲۷)».

افراد با انجام وظیفه و رفتن به سوی راستی و کار و کوشش باید به پیروزی نهایی خیر در جهان کمک کنند.

بدین ترتیب ویژگی‌های فردی، هشیاری و آمادگی کافی بود تا مبادا شخص تسلیم قوای اهریمنی گردد. به علاوه، بایستی به یاران اهورامزدا که شکل و جنبه‌های وجودی او هستند نیز توجه داشته باشد. آن‌ها شش امشاسپند یا «جاودانان مقدس» هستند و عبارتند از بهمن (منش پاک)، اوردیبهشت (بهترین پایی)، شهریور (سلطنت مطلوب)، سپندارمذ (فروتنی)، خوداد (شادمانی و صحت)، مرداد (زندگی جاویدان).

بعد از اهورامزدا و امشاسپندان، ایزدانی وجود دارند که مانند امشاسپندان، وسیله‌ی اشاعه‌ی اراده الهی هستند. ایزدان، فرشتگان حافظ آفتاب و ماه و ستارگان و

اوستا می‌گوید: آتروبانان (روحانیان) باید در راستی، درستی و پارسایی سرآمد دیگران باشند.

غیره و یا مفاهیم مجردی مانند فتح و ثروت و راستی و دین و صلح و دانش و پارسایی و امثال این‌ها بودند.

از لحاظ تربیتی و آموزشی، لازم بود افراد صفات و اخلاق خود را مانند صفت‌های اهورا نمایند و همواره امشاسپندان و ایزدان را الگویی خود قرار دهند و با آنان همگام شوند که بتوانند اوصاف آنان را در خود بپذیرند. این امر از مهم‌ترین جنبه‌های تربیتی و اخلاقی و اعتقاد آن‌ها به علت آفرینش آنان در آیین زرتشت بوده است.

از دیگر مبانی آیین زرتشتی، اعتقاد به زندگی پس از مرگ و عدالت روز بازپسین می‌باشد و این که زندگانی هر کس در آن دنیا وابسته به چگونگی رفتارش در این دنیا دارد. شاید بتوان گفت که اعتقاد به «مهرو» نیز

آیین زرتشت بر سه اصل: پندار نیک، گفتار نیک و کردار نیک استوار شده است.

از لحاظ تربیتی در افراد مؤثر بوده است. «مهرو» ناظر اعمال نیک و بد مردمان است و آنان را به سوی مراقبت از اعمال‌شان فرا می‌خواند. «مهرو» حافظ نظم و تعیین‌کننده پیمان‌ها و سوگندها نیز هست. این باورها از لحاظ تربیتی، الگو و سرمشقی برای عملکردها و رفتارها بود.

دین زرتشت و اهمیت به علم و دانش

اهورا سرچشمه‌ی دانش است. نقطه‌ی مقابل او اهریمن مظهر نادانی است. به این دلیل، در این دین، با نادانی که برانگیخته‌ی اهریمن و باعث پیروزی تیرگی دیوان بر روان آدمی است به شدت مبارزه می‌شود.

در «دین یشت» به فراوانی از ایزد علم سخن گفته شده است. به این ترتیب، علم رابطه‌ی بسیار نزدیکی با دین دارد. اما بهترین دانش، دین مزدایی است: «راست‌ترین دانش خداداده، دین پاک و نیک مزیسنی است (۲۸)».

جهان از دانش اهورا آفریده شده است: «سپاس به آفریننده بزرگی که آفریده و داده است از خودش به نیروی دانش خود (۲۹)» در اوستا از دو نوع دانش سخن گفته شده است: «دانش فطری مزدا آفریده را می‌ستاییم، دانش اکتسابی مزدا آفریده را می‌ستاییم (۳۰)».

سوا سو «دین یشت» متعلق به ایزد علم یعنی «چیستا» می‌باشد. «چیستا» به معنی دانش و معرفت است و بسیار معانی دیگر که اندیشه و آگاهی و آیین و

۲۷- فروردین یشت، فقرات ۵، ۱۴ و ۱۶.

۲۸- خرده اوستا، بخش تندرستی، ص ۱۱.

۲۹- خرده اوستا، بخش ستایش یکتا خداوند، ص ۱۲.

۳۰- یشت ۵، ج ۱، ص ۳۲.

تحصیل کرده باشند: «روحانیانی (آتریانان) که از پرسش و پاسخ آگاهند و خردمند آزموده‌ای که کلام مقدس در او حلول کرده باشد» (۳۸).
مغان، کاهنان زرتشتی و پیروان کیش زرتشتی بودند. هرودوت، مغان را دسته‌ای از روحانیان می‌داند که دینی خاص دارند و پارسیان (هخامنشیان) و مادها، کاهنان خویش را از میان افراد آن قبیله انتخاب می‌کردند. (۳۹).
البته تعلیمات، تحت نظر روحانیان زرتشتی بود و این تعلیمات در ابتدا علوم مذهبی را شامل می‌شد و بعدها علوم خاص مثل نجوم، ریاضی، طب، حقوق و دیگر علوم را دربر می‌گرفت.

ایرانیان باستان نخستین
ملتی بوده‌اند که به
همگانی شدن آموزش و
پرورش توجه کرده‌اند.

ب) عوامل سیاسی

۱- احترام به فرمانروا

۲- شیوع تمدن

عوامل سیاسی نیز به عنوان یکی از عوامل اساسی تعیین‌کننده تربیت بوده و

مورد توجه می‌باشد. حکومت‌ها با برنامه‌ها و خط مشی‌های ویژه، مقاصد و هدف‌هایی را در محدوده تربیت دنبال می‌کنند.

احترام به فرمانروا

در ایران باستان، غیر از این که فرمانروا یا شاه با قدرت مطلقه خود، برنامه‌هایی را به عنوان آموزش و تربیت افراد تعیین می‌کند که این برنامه‌ها با آمال قومی و آرمان‌های مذهبی آمیخته است، به علاوه برای این که این برنامه‌ها به طور مطلق از طرف

گروه‌ها و سازمان‌های آموزشی و حتی از طرف خانواده‌ها و مردم به عنوان بهترین روش موردپسند و عمل واقع شود، اصل دیگری را نیز مورد توجه

همگانی و رایگان شدن آموزش
و پرورش ضرورتی انکارناپذیر
برای تمام سرزمین‌ها است.

قرار می‌دادند و آن مقام و احترام فوق‌العاده فرمانروا یا شاه بود. «برای سلطنت فرمانروا (شاهنشاه)، بالاترین قدرت، بالاترین فیروزی و بالاترین فرمانروایی را خواستارم. آرزومندم که حکمرانی و شهریاری او تا دیر زمان بماند و از طول عمر و نعمت تندرستی برخوردار باشد. نیروی تن، تناسب اندام، فیروزی خدا داد و سرافرازی برای او آرزومندم (۴۰). در همین راستا، از جمله عقاید این بود که فرمانروا یا شاه به خواست خداوند و به موهبت الهی بر تخت نشسته و نماینده او بر زمین است. داریوش در بند ۵ از ستون اول کتیبه‌ی بیستون می‌گوید: «به اراده اورامزدا من شاه هستم. اورامزدا سلطنت را به من عطا کرده».

«این موهبت الهی سلطنت را اورامزدا توسط نیروی معنوی که آن را فره ایزدی می‌گفتند به فرمانروا یا شاه می‌داد و تا زمانی که از او خشنود بود این فره باقی می‌ماند» (۴۱). البته دادگری و عدالت فرمانروا بایستی از خصوصیات اصلی او باشد. «شهریاری و قدرت کسی را سزاست و ما آن را برای کسی خواستاریم که قدرت را در راه خدا و در راه بهترین پارسایی به کار اندازند» (۴۲).

است، اما «دین یشت» نامیده شده است. در بسیاری جاهای دیگر در کتاب مقدس این دو ایزد با هم نامیده شده‌اند. «چیستا راست‌ترین علم مزدا آفریده مقدس را می‌ستاییم. دین نیک مزدیسنا را می‌ستاییم» (۳۳).

دو فقره دوم دین یشت، زرتشت از ایزد علم چنین درخواست می‌کند: «ای علم راست‌ترین مزدا آفریده مقدس، اگر تو در پیش باشی منتظر من بمان و اگر در دنبال باشی به من برس» (۳۴).

دو دین زرتشتی، آموختن دانش و یاد دادن آن به دیگران از وظایف انسان به شمار می‌آید: «اگر شخص بیگانه یا هم دین یا برادر یا دوست برای تحصیل دانش و هنر نزد شما آید او را بپذیرید و آنچه خواهد به او بیاموزید» (۳۵).

چرا که دانش بینایی و نادانی کوری است: «هر مرد و زن و یا پسر و دختر باید در راه دانایی و بینایی خود بکوشد چه دانش دیده بیناست و هر که دانا نباشد کور و ناتوان است» (۳۶). از این جهت از اورامزدا می‌خواستند که: «به آنان فرزندی عطا کند که با تربیت و دانا باشد» (۳۷).

نقش روحانیان

در اوستا، مکرر، روحانیان را به راستی و درستی و پارسایی ترغیب می‌کند. به ویژه تأکید می‌کند که کسانی حق پیشوایی دارند که خردمند، آزموده، دانا و

رواج تمدن

یکی از هدف‌هایی که دولت‌ها در راستای امر تربیت و آموزش مورد توجه قرار می‌دهند، رواج تمدن و فرهنگ و شهرنشینی می‌باشد.

با وسعت قلمرو هخامنشیان، مردم ایران آن عهد، با تمدن‌های اقوام بزرگی مانند کلد، آشور، آسیای صغیر، یونان و هندوستان در آمیختند. این تماس‌ها موجب آشنایی ایرانیان با قوانین، مذهب و سنت‌های دیگران گشت. از سوی دیگر، ایرانیان نیز در قوانین، فرهنگ و مذاهب این اقوام تأثیرهایی از خود به جای گذاشتند. لذا این تبادل افکار و مرادده‌ها باعث شیوع تمدن و فرهنگ گشت. دکتر ذبیح‌اله

صفا در این باره می‌نویسد:

«ایرانیان در طول زندگی خود بر روی نجد عظیم ایران، بارها عامل انتقالات بزرگ مدنی و فرهنگی شده و از این راه بزرگ‌ترین

هیچ پژوهش‌گر ایرانی و یا بیگانه در طول تاریخ ۶۰۰۰ ساله فرهنگ و تمدن ایران زمین ادعا نکرده است که ایرانیان: نژادپرست، جنگ‌طلب، دانش‌ستیز و یا بی‌سواد پرور بوده‌اند.

خدمات را به دنیای شرق و غرب کرده‌اند. اگر به سیر تمدن در جهان بنگریم پیوسته به این حقیقت برمی‌خوریم و نمونه‌های گوناگونی به دست می‌آوریم. تمام تأییراتی که از تمدن بابلی و سپس یونانی در نواحی مرکزی و جنوبی آسیا صورت گرفت از راه ایران و گاه به همکاری ایرانیان انجام شد. مثلاً علوم یونانی در هند از راه ایران به آن‌جا رسیدند. در قرن‌های بعد عیسویت همراه با علوم یونانی از طریق ایران به هندوستان و تا حدود سغد و سمرقند پیش رفت (۴۳)».

باروری تمدن که از راه گسترش شهرنشینی و انتقال فرهنگ‌ها انجام می‌شود بیش‌ترین تأثیر خود را بر تعلیم و تربیت بر جای می‌گذارد. در دوران باستان نیز این امر باعث تأسیس و ایجاد مراکز و مدارس دولتی گشت. گذشته از گفته‌های

هیچ تاریخ‌نویسی ادعا نکرده است که ایرانیان: فرهنگ، تمدن و دین سرزمین‌های شکست‌خورده را منهدم کرده‌اند.

گزنفون، شواهد تاریخی دیگری نیز در دست است که کودکان و نوجوانان بایستی به تعلیم و تربیت می‌پرداختند. حتی در دوران سلوکی‌ها که یونانی‌گری در ایران شیوع یافته بود و شهرنشینی و تمدن به شکل خاصی درآمد بود با این حال، ایرانیان هویت اصلی خود را از دست ندادند و مشخصات فرهنگی آن‌ها در بین مردم پایدار مانده بود. به این دلیل هنگامی که ایرانیان، سلوکیان را از کشور بیرون راندند، در زمان اشکانیان تداوم فرهنگ و تمدن هخامنشی دوباره جریان یافت و ادامه‌ی آن در دوران ساسانی تا آغاز دوران اسلامی مشهود است.

پایان

۳۱- razista

۳۲- یشت‌ها، ج ۲، ص ۱۷۴

۳۳- سی روزه بزرگ و کوچک، فقره ۲۴

۳۴- یشت‌ها، ج ۲، ص ۱۵۸

۳۵- وندیداد، فرگرد ۴، فقره ۴۴، ص ۳۹

۳۶- کات‌ها، به نقل از آموزش و پرورش در ایران باستان، ص ۳۸۱

۳۷- خرده اوستا، آتش نیایش، ص ۱۰۴

۳۸- آبان یشت، کرده ۲۱، فقره ۹۱، ص ۲۸۴

۳۹- تاریخ ماد، ص ۴۶۳

۴۰- خرده اوستا، آفرینگان «همان»، ص ۱۳۶

۴۱- محمد جواد مشکور، تاریخ ایران زمین، اشرافی، ۱۳۶۶، ص ۴۹

۴۲- خرده اوستا، هفتن یشت، ص ۶۲

۴۳- ذبیح‌اله صفا، دورنمایی از فرهنگ ایرانی و اثر جهانی آن، هیرمند،

۱۳۷۵، ص ۱۶

کتاب‌نامه

منابعی که در این بررسی از آن‌ها استفاده شده است عبارتند از:

۱- آذرگشسب، موبد اردشیر، خرده اوستا، چاپ راستی، ۱۳۴۹

۲- الماسی، محمدعلی، تاریخ آموزش و پرورش اسلام و ایران، نشر

دانش آموز، ۱۳۷۱

۳- بنونیست - امیل (Benvenist) دین ایرانی بر پایه متن‌های کهن یونانی،

ترجمه بهمن سرکاراتی، کمیته استادان، ۱۳۵۰

۴- بیژن، اسداله. سیر تمدن و تربیت در ایران باستان، چاپ‌خانه روستایی،

۱۳۶۱

۵- بیژن، اسداله. چشم‌انداز تربیت در ایران قبل از اسلام، تهران، ۱۳۱۵

۶- پورداد، ابراهیم. فرهنگ ایران باستان، چاپ‌خانه کتابچی، ۱۳۲۶

۷- کات‌ها، انجمن زرتشتیان، ۱۳۵۱

۸- یستا، ج ۱ و ۲، ابن سینا، ۱۳۳۴

۹- یشت‌ها، ج ۱ و ۲، طهوری، ۱۳۴۶

۱۰- ویسپرد، دانشگاه تهران، ۱۳۵۷

۱۱- پیرنیا، حسن. ایران باستان، ابن سینا، ۱۳۴۴

۱۲- حکمت، علیرضا، آموزش و پرورش در ایران باستان، مؤسسه تحقیقات و

برنامه‌ریزی، ۱۳۵۰

انتشارات شاهنامه

آخرین کلام در چاپ آثار برتر شما از یک بوئن ساده تا مجموعه‌های بزرگ فرهنگی ۱۰۰ جلدی شامل: ترجمه، حروف چینی، تصحیح، غلط‌گیری، ویراستاری، صفحه‌آرایی، طراحی جلد، طراحی متن، چاپ، صحافی، بسته‌بندی و

تلفن: ۶۷۲۷۰۸۵

FIPPO فیپو

بازاریابی و تبلیغات رسانه‌ای عام شامل: تبلیغات وسیع کالاهای بازرگانی در شبکه‌های گسترده رسانه‌ای نوشتاری، گفتاری، تصویری، الکترونیکی، بیل بورد، استندهای خیابانی، تابلوهای تبلیغاتی، تیزرهای تلویزیونی و صداها مورد مشابه دیگر تبلیغاتی در سرتا سر جهان و برگزاری سمینارها، سخنرانی‌ها و گردهم‌آیی‌های فرهنگی و اجتماعی در سالن‌های مجهز.

تلفن: ۶۷۰۸۹۷۹

خانه‌ی طراحان گرافیک فردوسی (مهر)

طراح و اجرا کننده تخصصی سایت‌های اینترنتی. طراح و سازنده تخصصی فیلم‌های انیمیشن تبلیغاتی، صنعتی، فرهنگی، محیط زیست، نمایشگاهی و طراح و تهیه کننده اختصاصی بوستر و بوئن‌های استثنایی تبلیغاتی. طراحی و اجرا و ساخت نمایشگاه‌های بازرگانی، غرفه‌آرایی و غرفه‌سازی. تهیه بوستر، بوئن، پلات، سربرگ، دفتر یادداشت، هدایای تبلیغاتی با چاپ‌های دیجیتالی. طرح و اجرای ساده‌ترین تا پیچیده‌ترین طرح‌های گرافیکی، الکترونیکی، دیجیتالی در چاپ - بازاریابی و تبلیغات رسانه‌ای بین‌المللی.

تلفن: ۶۷۳۱۷۶۲

- ۱۳- *داعی الاسلام*، سید محمدعلی، وندیداد، صحیفه، ۱۹۴۹ میلادی.
- ۱۴- *دیاکونو، م. م. تاریخ ماد*، ترجمه کریم کشاورز، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۵.
- ۱۵- *ایران باستان*، ترجمه کریم کشاورز، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۳.
- ۱۶- *دورانت، ویل. تاریخ تمدن*، ج ۱، ترجمه احمد آرام، اقبال، ۱۳۳۷.
- ۱۷- *دین شاه ایرانی. اخلاق ایران باستان*، انجمن زرتشتیان ایران، بمبئی.
- ۱۸- *رضوی، مسعود. تربیت ایرانیان در دوران شاهنشاهی پیش از اسلام*، مدرسه عالی پارس.
- ۱۹- *زرین کوب، عبدالحسین. تاریخ مردم ایران قبل از اسلام*، امیر کبیر، ۱۳۶۴.
- ۲۰- *شاهرخ، کیخسرو، فروغ مزدیسنی*، آفتاب، ۱۳۴۰.
- ۲۱- *شریعتمداری، علی. اصول تعلیم و تربیت*، دانشگاه تهران، ۱۳۶۹.
- ۲۲- *صفا، ذبیح‌اله، دورنمایی از فرهنگ ایرانی و اثر جهانی آن*، هیرمند، ۱۳۷۵.
- ۲۳- *صدیق، عیسی، سیر فرهنگ در ایران و مغرب زمین*، دانشگاه تهران، ۱۳۳۲.
- ۲۴- *فرای، ریچارد. ن. میراث باستانی ایران*، ترجمه مسعود رجب‌نیا، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۴.
- ۲۵- *قائمی، علی. خانواده و تربیت کودک*، امیری، ۱۳۵۵.
- ۲۶- *کوثر، بدیع‌اله. سنگ نبشته‌ها سخن می‌گویند*، روابط عمومی ستاد بزرگ ارتشداران.
- ۲۷- *گیرشمن، رمان. ایران در آغاز تا اسلام*، ترجمه محمد معین، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۳۶.
- ۲۸- *گیرشمن، رمان. هنر ایران در دوران ماد و هخامنشی*، ترجمه عیسی بهنام، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۶.
- ۲۹- *مایر، فردریک. تاریخ فلسفه تربیتی*، ترجمه علی اصغر فیاض، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۰.
- ۳۰- *مشکور، محمدجواد. تاریخ ایران زمین*، اشرافی، ۱۳۶۶.
- ۳۱- *معین، محمد. مزدیسنا و تأثیر آن در ادب پارسی*، دانشگاه تهران، ۱۳۲۶.
- ۳۲- *فرهنگ معین*، امیر کبیر، ۱۳۶۸.
- ۳۳- *هرودوت. تاریخ هرودوت*، ترجمه هادی هدایتی، دانشگاه تهران، ۱۳۳۶.

فهرست مقالات

- ۳۴- *آراسته خوی، محمد. درباره فرهنگ و ایدئولوژی*، وزارت فرهنگ و هنر، ۵۳.
- ۳۵- *اسلامی ندوشن، محمدعلی. ایران نیز حرفی برای گفتن دارد*، از مجموعه که از باد و باران حافظ، ۱۳۶۸.
- ۳۶- *امام شوشتری، تاریخ تأسیس دانشگاه شاپور گرد و بنیان‌گذار آن*، بررسی‌های تاریخی، س ۴ و ۲ و ۳.
- ۳۷- *شهبازی، موبد رستم. تعلیم و تربیت در ایران باستان*، آموزش و پرورش، ۵، ۱۳۳۰.
- ۳۸- *صدیق، عیسی. تربیت و تعلیم در ایران هخامنشی*، وزارت فرهنگ و هنر، ۵۳.
- ۳۹- *فروشی، بهرام. ریشه و بن ادبیات*، بررسی‌های تاریخی، س ۲، ۱ و ۳.
- ۴۰- *ورجاوند، پرویز. سیری در هنر ایران در دوران اشکانی*، وزارت فرهنگ و هنر، ۱۳۵۵.